

Introducció

El material provinent dels arxius locals, provincials i eclesiàstics és fonamental per conformar, estructurar i omplir els buits de la història dels jueus als territoris de llengua catalana. Sense les noves informacions que ens proporcionen la lectura i la interpretació de les dades extretes d'aquestes fonts, no es pot continuar avançant en la història del judaisme. Les utilitats que es desprenen de l'ús d'un regest sistemàtic de la informació que es troba en aquests arxius són nombroses: històriques, sociològiques, econòmiques, lingüístiques, etc. La utilització d'aquestes fonts pot aportar noves perspectives, eines i tesis de treball als estudiosos.

Jaume Riera ja avisava en el pròleg de la seva darrera obra¹ que algunes sentències "inapel·lables" calen i perviuen en l'imaginari dels investigadors. Aquest fet sovint comporta, no només caure en errors i tòpics, sinó desestimar *a priori* informació que podria ser molt valuosa. Per tant, no podem rebutjar la investigació d'un arxiu només perquè no en trobem referències anteriors en la bibliografia precedent; o perquè en trobem massa d'esparses i no sistematitzades, que ens porten a la conclusió equívoca que ja s'ha dit tot sobre un tema. Valgui com a exemple el treball de Josep Xavier Muntaner² per trobar dades de la petita comunitat jueva que va viure a Tàrraga, quan es donava per fet que l'estudi de l'arxiu d'aquesta ciutat aportaria ben poc de nou a la història del judaisme català. Tampoc podem desatendre la investigació per causa només de la datació o la tipologia dels fons. Bé sabem que, més d'un cop, documents que han fet revisar hipòtesis anteriors o que han contribuït substancialment a la història aportant dades valuoses s'han trobat de forma casual, tot sovint desclassificats dins de les sèries menys insospitades del fons d'un arxiu. I si els resultats de la recerca esdevenen negatius, no n'hem de desmerèixer

¹ RIERA, Jaume. *Els poders públics i les sinagogues. Segles XIII-XV*. Girona: Patronat del Call de Girona, 2006. (Girona Judaica, 3).

² MUNTANER, Josep Xavier. *Fonts per a l'estudi de l'aljama jueva de Tàrraga. Documents i regesta*. Barcelona: PPU, 2006. (Catalonia Hebraica, VIII).

el valor. Facilitarà la feina als investigadors que ens segueixin. Citant de nou Riera, “la documentació conservada ens permet construir el saber històric” i afegiríem que la que no es conserva, també. Per tant, la necessitat de contrastar, revisar i cercar en les fonts arxivístiques hauria de ser una premissa bàsica i inalterable per a tot historiador.

Els objectius

L'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB) és un dels molts arxius dels quals encara no s'havia portat a terme un buidatge sistemàtic i específic per a la recerca dins de l'àmbit del judaisme català. El recull dels documents que aquí presentem és el resultat de la recerca d'una part important dels fons d'aquest arxiu. La documentació que s'hi troba custodiada és molt àmplia i abraça gairebé més d'onze segles. No teníem la pretensió, en el temps limitat d'investigació de què disposàvem, d'aplegar totes les sèries ni tots els fons de l'arxiu ni altres en dipòsit, però creiem que s'ha pogut presentar i localitzar una part important dels documents que fan referència als jueus.

L'objectiu inicial era fer un regest senzill i clar de la major quantitat possible de documentació trobada. És a dir, el resum del contingut de cada un dels documents, amb el breu esment de l'estat en què es troben, i la referència exacta i actualitzada de la seva ubicació. La idea és que aquest treball valgui com a eina de consulta ràpida per a altres investigadors interessats en aquest tema. La finalitat, doncs, no ha estat presentar un diplomatar. Però, per l'estil, la diversitat i la divergència d'èpoques del que hem trobat, finalment hem resolt d'incloure les transcripcions d'alguns dels textos que més ens han cridat l'atenció, per qüestions històriques, lingüístiques o sociològiques: escrits d'exemples de vendes, de transaccions prestatàries, llicències, etc.; o models, pel que fa a la documentació més moderna, d'instàncies i d'autoritzacions de bateig, certificats de naixement, o escrits d'abjuració. El que sí que hem transcrit totalment són els textos en hebreu que hem pogut localitzar, sovint inclosos dins del text llatí o al dors d'alguns pergamins.

També s'ha volgut recollir el que fins ara s'havia publicat, establir-ne la ubicació correcta si era errònia o divergia de la classificació actual, corregir-ne la datació³ i revisar-ne les transcripcions i traduccions si esqueia. La

³ Les dates han estat canviades a l'estil modern. En la datació que expressa la cronologia a través dels regnats dels reis francs, ens basem en la tesi d'Anscari M. Mundó, segons la qual aquesta es fixa en el regnat de Robert (996-1031), i indica que en un moment donat va decidir-se que el compte dels anys dels reis francs no seria en una o altra data de cada monarca, sinó en una d'invariable, en concret el 24 de juny. Mundó considera que aquest acord es va fer efectiu a Catalunya per mà del comte Ramon Borrell, al retorn de Roma després d'una visita al papa Silvestre II, a finals de 1001 o a inicis de 1002. Vegeu MATEU IBARS, Dolors; MATEU

major part de les informacions publicades s'han trobat en registres i treballs de fora de l'àmbit del judaisme. És habitual que moltes d'aquestes dades quedin disseminades i perdudes, i com a conseqüència no es prenen en compte a l'hora de fer nous estudis. Tot i que sabem que és una feina molt laboriosa, pensem que s'ha de potenciar la tasca d'aplegar-les.

No només hem volgut aportar la informació relativa a l'edat mitjana, sinó que hem anat més enllà i hem procedit al regest de la documentació moderna i contemporània. Hem aprofitat l'ample abast cronològic de l'arxiu i la bona classificació de les sèries baptismals per portar a terme aquesta fita. Voldríem establir un precedent de recerca en l'àmbit dels estudis sobre judaisme contemporani a Catalunya. Si bé els registres dins dels estudis medievals són més habituals, per als períodes modern i contemporani són nuls. Les informacions que poden proporcionar els documents que mostrem, per exemple per a la investigació dels fluxos migratoris en les èpoques de la primera o segona guerres mundials, són molt significatives. S'obre un ampli ventall de noves possibilitats d'estudi en aquesta àrea.

Els límits

La documentació extreta de l'ADB es refereix principalment a l'àmbit geogràfic de la diòcesis barcelonina. En l'època medieval la major part dels textos es redactaven des de la ciutat de Barcelona i un percentatge molt petit des d'altres viles i ciutats pertanyents a la dita diòcesi, com ara Vilafranca del Penedès, Martorell o Sant Vicenç dels Horts.⁴ Ens trobem amb molt poques referències a altres indrets fora d'aquest límits: unes cartes del bisbe de Barcelona al batlle de Lleida; un pergami en llatí de l'arxiu en dipòsit del Monestir-Col·legiata de Santa Anna, on hi ha una signatura en hebreu, que es refereix al castell de Begur i al dret d'estatge i de coral del comte Ramon Berenguer I, del tros de mar que va de Pals fins a les proximitats de Vall-Ilòbrega; i un darrer pergami en llatí, on també hi ha una signatura en hebreu, sobre les partions del delme de Palafrugell i Begur.⁵ Preval la documentació referida a la Ciutat Comtal i als termes d'aquesta.

En èpoques moderna i contemporània, els documents, principalment expedients de batejos d'adults, es tramiten des de l'àmbit diocesà, tant des de Barcelona com des de les parròquies que hi pertanyen, però les referències de les persones que hi apareixen, i alguns dels certificats que els acompanyen, s'estenen arreu d'Europa i al Nord d'Àfrica, sobretot al

IBARS, Josefina. *Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón*. Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona, 1991, pàg. 19.

⁴ Vegeu doc. 101, 124 i 126, l.

⁵ Vegeu doc. 30, l.

Marroc. Sovintegen els nouvinguts d'Alemanya, Bulgària, Àustria, França, Hongria i Polònia, i també de Turquia. Ens trobem amb un únic cas d'una persona nascuda a Israel, en concret a Jerusalem, i d'una persona procedent de Pernambuco, al Brasil.⁶

El document més antic que hem recollit data de 1055, referent a un préstec contret per Amat Aldric i la seva dona Adaledi amb Iussifia, jueu.⁷ El més modern és una carta dirigida al bisbe Gregorio Modrego Casaus,⁸ de 1953, sobre la possible construcció de l'actual sinagoga del carrer Avenir.⁹ Després d'aquesta data no publiquem ni fem menció de cap més document. No és possible atès que la llei prescriu un espai de cinquanta anys per publicar aquesta documentació; però voldríem apuntar que d'aquí uns anys hom podrà trobar informacions valuoses dins d'una carpeta especial que porta el nom de Matrimonis mixtes, i on només es recullen dades del 1963.

Es produeixen dos buits destacables. Gairebé no trobem referències des del s. xv fins al s. xviii. Al 1518, un procés, d'una extensió d'onze folis, versa sobre les acusacions públiques del sacerdot Pere Queralt contra el reverend Joan Pau Pi, degà de Penedès, de judaïtzar.¹⁰ La següent referència ja data de 1771, i registra el bateig de la família Santillana, jueus que procedien de França.¹¹ Un altre buit destacable correspon a la Guerra Civil, durant la qual, des del 5 d'octubre de 1935 fins al 7 de març de 1939, no trobem cap mena de registre.¹²

L'estat de la qüestió i les fonts emprades

La utilització dels fons de l'Arxiu Diocesà com a font primària d'informació per trobar-hi dades referents als jueus o com a eina d'estudi de la comunitat barcelonina, ha estat gairebé nul·la i només ens hem centrat en la sèrie de la Mensa Episcopal i en els pergamins en dipòsit procedents del Monestir de Santa Anna. Ens precedeix, en aquest sentit, el treball de Joaquim Miret i Moisès Schwab, *Documents des juifs catalans des XI, XII, XIII siècles*,¹³ en què, entre altres, es presenten vint-i-cinc documents de l'arxiu de Santa Anna, la major part transcrits i alguns, els que contenen

⁶ Vegeu doc.67, II.

⁷ Vegeu doc. 1, I.

⁸ Qui fou bisbe de Barcelona, i després promogut a arquebisbe, de 1942 a 1967.

⁹ De la Comunitat Israelita de Barcelona (CIB). Vegeu doc. 176, II.

¹⁰ Vegeu doc. 222, I.

¹¹ Vegeu doc. 1, I.

¹² Vegeu doc. 74 i 75, II.

¹³ MIRET, J; SCHWAB, M. *Documents des juifs catalans des XI, XII, XIII siècles*. Paris: Durlacher, 1915. [Estudi publicat anteriorment a *Revue des Études Juives*, 1914, núm. 68, pàg. 49-83; 174-197].

textos en hebreu, reproduïts. Malauradament no ha estat tasca fàcil localitzar els documents que s'hi ressenyen. Molts dels originals han desaparegut. Segons s'explica a *El Archivo Diocesano*, de Josep Sanabre,¹⁴ l'arxiu, per ordre del bisbe de Barcelona, el Dr. Enric Reig i Casanova,¹⁵ rebé en dipòsit una part del material provinent de Santa Anna l'any 1918 i just després de la Guerra Civil la resta. No obstant això, Miret i Schwab, i altres investigadors, en treballs anteriors a la data mencionada,¹⁶ anoten clarament que el material que van consultar provinent de Santa Anna estava custodiat a l'Arxiu Diocesà.¹⁷ L'error de Sanabre s'esdevé per la data i la ubicació. El Dr. Reig, quan fou nomenat bisbe l'any 1914, creà el Museu Arqueològic Diocesà, al Seminari Conciliar. Allà, hi va fer cap la part del material que passada la guerra passaria a l'actual seu de l'arxiu. El Museu va ser cremat i suposem que, entre la crema i el trasllat, alguns documents es van perdre. Mossèn Martí Bonet, l'actual director de l'Arxiu, però, també ens ha indicat que els documents que no hem trobat i que es ressenyen a *Documents des juifs catalans...*, especialment els hebreus, podrien haver acabat a l'arxiu personal de Joaquim Miret.

Fritz Baer, l'any 1929, a la seva monumental obra *Die Juden im Christlichen Spanien*,¹⁸ recollí set documents del l'arxiu, però no va incloure més que dos dels documents de Miret i Schwab.¹⁹ Potser no va localitzar els originals. No és fins l'any 1973 que Jesús Alturo publicà *Notícia de tres noves subscripcions hebraïques en diplomes de l'arxiu de Santa Anna de Barcelona*.²⁰ En aquest estudi s'hi van reproduir i transcriure les signatures hebrees que es troben sota el text d'uns documents llatins de 1062, 1173 i 1199 del fons de Santa Anna. Uns anys més tard, Jaume Riera²¹ i Anna

¹⁴ SANABRE, Josep. *El Archivo Diocesano*. Barcelona: Fidel Rodríguez, 1947, pàg. 111.

¹⁵ Bisbe de 1914 a 1920.

¹⁶ KHER, P. *Papsturkunden in Spanien, Vorarbeiten zur Hispania Pontificia; 1 Katalanien, 1 Archivberichte*. Berlín: 1926, pàg. 82-84. FELIU, LI. "El monestir de Santa Eulàlia del Camp". A: *Analecta Sacra Tarraconensis*. 1934, núm. X, pàg. 45-59.

¹⁷ Vegeu ALTURO, Jesús. *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1985, vol. I, pàg. 42, nota 5. MARTÍ BONET, Josep Maria (dir.). *Guía de los archivos de la Iglesia en España*. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2001, pàg. 90.

¹⁸ BAER, Fritz. *Die Juden im Christlichen Spanien*. Berlin: Akademie Verlag, 1929.

¹⁹ El documents XIII i XXXV de Miret i Schwab. Vegeu doc. 12 i 83, I.

²⁰ ALTURO, Jesús. *Notícia de tres noves subscripcions hebraïques en diplomes de l'arxiu de Santa Anna de Barcelona*. Barcelona, 1978. [Separata de l'*Anuari de Filologia de la Universitat de Barcelona*].

²¹ RIERA, Jaume. "La Sinagoga Major dels jueus de Barcelona. Proposta de localització". A: *Butlletí del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya*. Hivern 1997, núm. 99, pàg. 60-71. "La Sinagoga Major dels jueus de Barcelona en la tradició documental". A: *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*. 2002, núm. 20, pàg. 9-73; "'Sinagogas y Juderías' en Catalunya. Diez años después". A: *Juderías y*

Rich²², se serviren dels *Censos de Robres*, classificats dins la sèrie de la Mensa Episcopal de l'arxiu,²³ per elaborar els seus treballs al voltant del call i la comunitat de Barcelona. Eduard Feliu, en un nota al seu article "Salomó ben Adret, mestre de llei jueva",²⁴ per tal d'il·lustrar la seva explicació, va traduir un document en hebreu que Miret i Schwab reproduïren,²⁵ i que resta perdut.²⁶ L'any 2006, Elka Klein publicà *Jews, Christian Society, and Royal Power in Medieval Barcelona*.²⁷ Es basa, a l'hora d'aportar algunes informacions, en els treballs de Baer, Miret i Schwab, i de Jesús Alturo, *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*,²⁸ a més de l'article que hem mencionat amb anterioritat. Es refereix, a més, a tres documents de Santa Anna que fins al moment ningú havia recollit.²⁹ Finalment, Riera, a *Els poders públics i les sinagogues. Segles XIII-XV*,³⁰ publica una llicència atorgada a Xemuél Benvenist per tal ampliar la sinagoga, i que es troba dins de la secció de *Registra Communim* de l'arxiu. Josep Perarnau ja l'havia publicat l'any 1979 a "El procés inquisitorial barceloní contra els jueus Janto Almuní, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze (1341-1341)".³¹

Com ja hem comentat abans, la majoria de referències publicades es troben disperses entre estudis que tenen altres objectius que no pas el món del judaisme medieval. En aquest sentit, a l'hora d'endegar la nostra investigació, ens ha estat de gran utilitat el darrer treball de Jesús Alturo, mencionat més amunt, per al fons en dipòsit de Santa Anna. Per a la resta

Sinagogas de la Sefarad medieval, en memoria de José Luis Lacave Riaño. IX Curso de Cultura hispanojudía y sefardí de la Universidad de Castilla-La Mancha. Cuenca: UCLM, 2003, pàg. 229-251.

²² RICH, Anna. *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial.* Barcelona: Fundació Noguera, 1999, pàg. 56-57.

²³ Vegeu doc. 153, I.

²⁴ *Tamid*. 2002-2003, núm. 4, pàg. 50-51, nota 61.

²⁵ MIRET; SCHWAB, 1915, pàg. 49-50, doc. XXXII.

²⁶ Vegeu doc. 84, I.

²⁷ KLEIN, Elka. *Jews, Christian Society, and Royal Power in Medieval Barcelona.* Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2006.

²⁸ ALTURO, Jesús. *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística).* Barcelona: Fundació Noguera, 1985. (Publicació del que fou la seva tesi doctoral).

²⁹ No en publica la transcripció. Només integra la informació dins de la seva explicació i n'indica la ubicació en nota: Santa Anna, carpeta 6, núm. 24; carpeta 6, núm. 26; carpeta 1.1 núm. 58 i 2a, núm. 154. Malauradament, i com bé explicarem en les pàgines següents, en el material de Santa Anna impera un cert desordre, fet pel qual només hem pogut localitzar el darrer document mencionat. Vegeu doc. núm.45, 49 i 53, I.

³⁰ Vegeu nota 1.

³¹ PERARNAU, Josep. "El procés inquisitorial barceloní contra els jueus Janto Almuní, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze (1341-1341)". A: *Revista catalana de Teologia*, IV/2, pàg. 309-353.

de seccions de l'arxiu han estat de gran vàlua els nombrosos estudis i diplomataris publicats per Mossèn Josep Maria Martí Bonet.³² L'obra de Josep Baucells i Reig, *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*,³³ ens ha indicat diversos documents procedents de les seccions de les *Visites Pastorals i de Registra Communium*, i també, per a aquesta darrera, *The Register Notule Communium 14 of the Diocese of Barcelona 1345-1348 a calendar with selected documents*, de J.N. Hillgarth i G. Silano.³⁴ De l'article elaborat per Josep Hernando, "Conversos i jueus: cohesió i solidaritat. Necessitat d'una recerca",³⁵ n'hem extret les dades de gairebé seixanta conversos que entre els anys 1392 i 1442 reberen la tonsura.³⁶ El treball de Maria Pardo i Sabater, *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*,³⁷ ens ha ajudat a corroborar la poca informació relativa als jueus que hi ha en aquesta sèrie en aquest període d'anys.

Per a la recerca de documents no publicats fins a la data s'ha fet imprescindible la consulta sistemàtica de la magna obra elaborada per l'arxiver Antoni Campillo i Mateu.³⁸ Durant cinquanta-set anys va ordenar en índexs les sèries de l'arxiu més notables. Els cinc volums de *Speculum titulorum Ecclesiasticorum*, la síntesi més important de la documentació de l'arxiu, i els índexs de les seccions *Registra Communium*, *Registra Gratiarum*, *Litterae Visoriae* (inclòs dins *Gratiarum*) i *Visites Pastorals* han estat el punt de partida per localitzar moltes de les referències que hem trobat. La recerca a partir d'altres índexs del mateix autor, disposats per criteris només geogràfics, no han estat tan útils per als nostres objectius. En els darrers anys s'han recollit, en diversos arxivadors, informació d'altres seccions, com la referent a la documentació de parròquies.

Una altra eina destacable, han estat les transcripcions dels pergamins de la sèrie *Mensa Episcopal* que va elaborar, a finals del s. XVIII, l'arxiver Caresmar, abat de les Avellanes, tot i que les referències a jueus que s'hi troben són mínimes. Per a l'arxiu de Santa Anna existeixen un seguit d'opuscles manuscrits de la mateixa època: *Breu compendi de la fundació i*

³² Vegeu l'apartat bibliogràfic.

³³ BAUCELLS I REIG, Josep. *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2004-2006.

³⁴ HILLGARTH, J.N.; SILANO, G. *The Register Notule Communium 14 of the Diocese of Barcelona 1345-1348 a calendar with selected documents*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1983.

³⁵ HERNANDO, Josep. "Conversos i jueus: cohesió i solidaritat. Necessitat d'una recerca" *Anuario de estudios medievales (AEM)*. Gener - juny 2007, núm. 37/1, pàg. 181-212.

³⁶ Cerimònia oficiada pel bisbe que introduïa a la clerecia un candidat als ordes menors.

³⁷ PARDO I SABATER, Maria. *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.

³⁸ Arxiver de l'ADB desde 1721 a 1729.

prerogatives de Santa Anna de Barcelona, Llibre d'institucions o guerra, del canonge Pere Joan Comes, *Memorias sacadas de documentos de Santa Anna de Barcelona*, de l'any 1788, *Resumen del fondo del pergamino distribuidos por letras* i *Ordenació i catalogació de Santa Anna i de Santa Eulàlia del Camp*. També existeix un índex precari de pergamins elaborat als anys vuitanta del s. xx. D'aquest conjunt i de l'índex de fitxes i carpetes, n'hem extret informació de profit per localitzar la major part de referències d'aquest fons, tot i que molts originals que s'hi ressenyen, a hores d'ara resten perduts.

Si l'ús de la documentació conservada a l'Arxiu Diocesà ha estat un estri vagament emprat per a l'elaboració de treballs que ens serveixen per dibuixar la història del judaisme medieval a Catalunya, per a l'època moderna s'ha ignorat totalment. En part es justifica per la dificultat en l'accés d'aquesta informació: la qüestió abans mencionada de la legalitat i l'espai temporal que es requereix a l'hora de consultar i publicar aquest fons, i en part, per circumstàncies històriques de caire polític i ideològic.

A diferència d'altres països, en què la bibliografia sobre les seves comunitats actuals és prou àmplia, podem assegurar que en el nostre cas ha estat una tasca gairebé en solitari de la Dra. Martine Berthelot. Amb un objectiu històric i sociològic, l'autora emprèn un estudi que inclou les investigacions portades a terme al voltant de les comunitats barcelonines a *Cien años de presencia judía en la Espanya contemporánea*,³⁹ tema que delimita a *Aproximació socio-històrica de les comunitats jueves de l'estat espanyol: l'exemple de la comunitat israelita de Barcelona*.⁴⁰ A *Memorias judías. Barcelona 1914-1954*,⁴¹ aborda la història oral de la Comunitat Israelita de Barcelona (CIB). Amb anterioritat, a la seva tesi doctoral, ja havia aprofundit en l'estudi de la CIB⁴² i en diversos articles en tracta l'àmbit lingüístic.⁴³ Al 1984, Mercedes Fernández Martorell, publicà *Estudio*

³⁹ BERTHELOT, Martine. *Cien años de presencia judía en la Espanya contemporánea*. Pamplona: KFM Editorial, 1995.

⁴⁰ BERTHELOT, Martine. "Aproximació socio-històrica de les comunitats jueves de l'estat espanyol: l'exemple de la comunitat israelita de Barcelona": *A: Actes del I Congrés per a l'estudi dels jueus en territoris de llengua catalana. Barcelona – Girona. Del 15 al 17 d'octubre de 2001*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004.

⁴¹ BERTHELOT, Martine. *Memorias judías. Barcelona 1914-1954*. Barcelona: Riopiedras, 2001. Vegeu de la mateixa autora, "Memòries dels pioners de la comunitat jueva de Barcelona (1914-1954)". A: COMPANYYS, M. (coord.). *La Catalunya jueva*. Barcelona: Àmbit; Museu d'Història de Catalunya, 2002, pàg. 233-247.

⁴² BERTHELOT, Martine. *Les Juifs de Barcelone au XXème siècle: retour à Sefarad, identité juive et intégration à la société catalane*. Montpellier: Universitat Paul Valéry, 1984. [Tesi de Doctorat de 3er cicle].

⁴³ BERTHELOT, Martine. "Introducció a l'estudi de la Comunitat Israelita de Barcelona". *A: Treballs de Sociolingüística Catalana*. 1982, núm. 4, pàg. 103-123. "La CIB, un espai

antropológico: una comunidad judía,⁴⁴ i al 2002, Maria Josep Estanyol, a *Judaisme a Catalunya, avui*,⁴⁵ ens mostrà els costums i les vivències de les dues comunitats jueves que hi havia en aquell moment, la CIB i la Comunitat Jueva Atid de Catalunya.

Altres estudis s'acosten al tema de les comunitats actuals des d'un punt de vista global de l'Estat, en èpoques de la República, en la Segona Guerra Mundial, o en l'època franquista. És el cas de *Los judíos en la España contemporánea; historia y visiones, 1898-1998*,⁴⁶ on caldria destacar l'article de Jaime Vandor, "Orígenes, desarrollo y presente de la comunidad judía de Barcelona".⁴⁷ També cal mencionar *L'Espagne contemporaine et les Juifs*,⁴⁸ on diversos autors, entre els quals Bertheloth, versen sobre la immigració jueva i les circumstàncies històriques dels jueus sota la dictadura franquista. Però, tot i aquests treballs que hem mencionat, no existeixen investigacions ni estadístiques publicades al voltant de les conversions del període de gairebé cent anys del qual fem referència (1846-1945), i que presentem en els registres extrets de la sèrie de *Baptismes d'adults*.⁴⁹

Som del parer que aquesta és una informació cabdal per establir els diversos fluxos migratoris de l'època, per estudiar l'antisemitisme, per endinsar-nos en estudis antropològics, per aportar-nos dades concretes de la història contemporània de Catalunya o per estudiar el moment en què el català deixa de ser una llengua administrativa, per posar uns exemples. Les possibilitats són moltes i esperem que properament, basant-nos en aquesta feina, puguem conèixer una mica més aquest període.

lingüístic desconegut a Catalunya". A: *Treballs de Sociolingüística Catalana*. 1993, núm. 10, pàg. 27-49. "Nova mirada sobre el patrimoni i les pràctiques lingüístiques dels jueus de Barcelona". A *Treballs de Sociolingüística Catalana*. València: Edicions 3 i 4, 2000, núm. 14-15, pàg. 39-52.

⁴⁴ FERNÁNDEZ MARTORELL, Mercedes. *Estudio antropológico: una comunidad judía*. Barcelona: Editorial Mitre, 1984.

⁴⁵ ESTANYOL, Maria Josep. *Judaisme a Catalunya, avui*. Barcelona: Pòrtic, 2002.

⁴⁶ MACÍAS, Uriel. (ed.) [et al.]. *VIII Curso de Cultura Hispanojudía y Sefardí de la Universidad de Castilla-La Mancha*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, 2000.

⁴⁷ Pàg. 307-321.

⁴⁸ ABRAMSON, Pierre-Luc; BERTHELOT, Martine (ed.). *L'Espagne contemporaine et les Juifs*. Perpinyà: Universitat de Perpinyà, CRILAUP, 1991.

⁴⁹ Per al període medieval, en aquest sentit, hi ha diversos estudis, tot i que pocs, que tracten el tema dels conversos. Vegeu el mencionat anteriorment de Josep Hernando o, a tall d'exemple, els treballs de Jaume Riera, "Judíos y conversos en los reinos de la Corona de Aragón durante el s. xv". A: *La expulsión de los judíos de España. II Curso de cultura Hispano judía y sefardí*. Toledo: Asociación de amigos del Museo Sefardí, Caja de Castilla la Mancha, 1993, pàg. 71-90; i l'estudi de Miquel Pujol i Canelles. *La conversió dels jueus de Castelló d'Empúries*. Castelló d'Empúries: Ajuntament de Castelló, 1997.

Les parts del treball

Així, aquest treball s'ha estructurat en dues parts ben diferenciades: un primer bloc de registres on s'inclouen les referències als jueus del s. XI al s. XVI, i un segon bloc que va del s. XVIII a mitjans del s. XX.

Pel que fa al primer bloc, impera la diversitat en la documentació. Físicament, tret del material provinent de Santa Anna, en què predomina el pergami, la majoria de documents estan escrits sobre paper. Lingüísticament, els instruments es redacten en llatí. El llatí literari es reserva per a les cartes papals i documents de caire més oficial. En canvi, en altres sèries, com les del *Registra Communium* o del *Registra Gratiarum*, ens trobem amb un llatí de l'època, vulgar, amb molts neologismes. El català, en ser documentació eclesiàstica, gairebé no hi és present. Aquí es marca la diferència amb la documentació de l'època custodiada en d'altres arxius, com per exemple en les sèries de la Cancelleria Reial de l'Arxiu Reial de Barcelona, mal dit de la Corona d'Aragó, en què la llengua dominant era el català. En els pergamins de Santa Anna ens trobem amb petits textos en hebreu, i en un d'ells en aljama catalana.⁵⁰ Temàticament els àmbits són diversos: compravendes, préstecs i empenyoraments, processos, declaracions d'innocència, absolucions, requisitòries, conversions, ordinacions de conversos, costums dels jueus de l'època, llicències a metges, etc.

Pel que fa al segon bloc no trobem divergències de temàtica. La majoria dels registres, a partir del 1846, són expedients de baptismes d'adults. Les poques referències del s. XVIII que s'hi inclouen són mencions a l'antiga sinagoga del call menor de Barcelona, quan es parla de la Parròquia de Sant Jaume o de la Trinitat, la qual s'emplaçà en aquell espai al 1394. El castellà és la llengua que preval, però cal remarcar que sovint no se'n tenia un domini ni sintàctic ni ortogràfic. Ens trobem amb un sol document en francès, una acta de matrimoni que acompanya un expedient de bateig de 1928,⁵¹ un certificat en alemany de 1893,⁵² i una còpia original del registre de naixement en hongarès amb notes manuscrites en alemany.⁵³

El regest I (S. XI–S. XVI)

L'Arxiu, com la resta dels diocesans, s'origina i estructura a partir de dues sèries fonamentals: la *Mensa Episcopalis* i el *Registra Communium*.⁵⁴ La *Mensa* custodiava els documents referents al patrimoni de la mitra, la

⁵⁰ Vegeu doc. 54, II.

⁵¹ Vegeu doc. 20, II.

⁵² Vegeu doc. 58, II.

⁵³ Vegeu doc. 25, II.

⁵⁴ Als annexos trobareu l'estructura completa dels fons i col·leccions de l'arxiu.

jurisdicció eclesiàstica i feudal dels bisbes de Barcelona i la llibertat o exempció eclesiàstica. D'aquesta secció només s'han trobat dos documents referits als jueus: els *Censos de Robres*, ja esmentats abans, i un pergami on es registra la compra dels terrenys propietat d'Its Khaq, jueu, per tal d'edificar-hi el Palau Episcopal, actual seu de l'Arxiu.

El Registre de Comuns es refereix a l'activitat de la cúria episcopal. Del període medieval és la secció on hem trobat més documentació referida als jueus. Aquesta sèrie s'inicià al s. XIV. Per imitació de la cort pontifícia, alguns bisbes catalans, com ara Ponç de Gualba, bisbe de Barcelona, feien copiar els diplomes importants en llibres oficials de registre. En un sol segle, el XIV, es redactaren a Barcelona quaranta-vuit volums. Fonamentalment es copiaven en aquests registres els documents expedits per la cúria. També els assumptes de gràcia i justícia, i també d'altres assumptes: nomenaments de vicaris generals, provisors, oïdors de testaments, degans forans, personal de la cúria, erecció de noves parròquies, permisos per edificar, per beneir o per reparar temples, sepultures eclesiàstiques, permisos per a nous convents i monestirs, delegacions per a visites pastorals, etc. També s'hi recollien tot tipus de notícies d'interès, com ara el nomenament, entrada i defunció dels bisbes de la diòcesi.

A la meitat del s. XIV s'inicià la sèrie de *Registra Gratiarum* per a tots aquells documents que comportaven un caràcter de donació o gràcia que concedia el bisbe o la cúria episcopal amb el seu vicari general. D'aquesta secció n'hem extret gairebé una quinzena de documents.

L'origen de la sèrie de *Visites Pastorals* es troba en el precepte introduït pel papa Innocenci III en el Concili Laterà IV,⁵⁵ segons el qual els bisbes havien de visitar les parròquies del seu districte per tal d'eradicar el catarisme. Sospitem que no només fou aquesta la seva intenció. Posteriorment, el costum continuà. Als bisbats catalans hi ha testimonis indirectes de la realització d'aquestes visites ja des del segle XIII, però els registres d'aquestes s'inicien en els primers anys del segle XIV, moment en què es constaten de forma continuada, excepte en el període de la pesta de 1348. En el decurs de les visites es procedia a la tonsura dels escolars, a les confirmacions i, posteriorment, s'iniciava un procés d'acusacions pels "testimonis sinodals", és a dir, un petit grup de feligresos presentaven acusacions contra el rector, els beneficiats i els clergues, referents a infraccions en les pràctiques eclesiàstiques i en la gestió de la parròquia. Després l'enquesta seguia sobre el comportament dels laics. És aquí on trobem acusacions en contra dels jueus o dels cristians que s'hi relacionaven.

⁵⁵ 1215

Aquestes són les quatre sèries de l'arxiu que ens han aportat més informació. Per contra, hi ha altres seccions consultades d'on esperàvem extreure un volum important de dades, però no ha estat així. Són els casos de la sèrie de *Processos*, de la qual hem extret quatre registres corresponents als anys 1403, 1409, 1438 i 1591. Són expedients llargs que es componen d'entre vint i trenta folis. Els dos primers són litigis sobre deutes, i els dos darrers són processos a acusats de judaïtzar. Els registres extrets de la secció *Litterae Visoriae*, que recull els informes de béns, mobles i immobles de la diòcesi, són els que hem esmentat que fan referència a la Parròquia de Sant Jaume. L'*Arxiu d'informacions referents a l'origen i bona fama*, fons en dipòsit, en el qual confiàvem trobar material, ha resultat buit pel que fa a les referències a jueus.

De l'arxiu del Monestir-Col·legiata de Santa Anna que ja hem mencionat, n'hem extret gairebé una seixantena de registres procedents del fons de pergamins. És, però, la secció que ha comportat més dificultats. Segons les dades que s'extreuen d'*Ordenació i catalogació de Santa Anna i de Santa Eulàlia del Camp*, el s. XVIII contenia 1.869 diplomes de Santa Anna, 959 de Santa Eulàlia del Camp, 35 dels Frares del Sac i 2.863 d'origen incert.⁵⁶ Actualment el nombre de pergamins no és clar. Estan distribuïts per una catalogació que els reparteix en vint carpetes temàtiques, prescindint de l'ordre cronològic.⁵⁷ Hi ha una caixa amb fitxes per a cada un dels pergamins, ordenades per aquest criteri, però un volum incert d'aquestes fitxes ha estat extret de la seva ubicació original i s'ha barrejat entre les altres o s'ha aplegat al final de la caixa. A més, hi ha cinc carpetes sense classificar, ubicades en uns calaixos especials. La referència arxivística exacta dels documents extrets d'aquestes carpetes no s'ha pogut determinar. Una d'aquestes carpetes duu el número trenta-quatre, sense que tinguem constància de les número vint-i-u a la trenta tres. Alguns dels pergamins porten al marge superior esquerre una numeració que probablement data pels volts del s. XVII o XVIII, però l'índex de la caixa no es regeix per aquestes xifres. Tampoc Miret i Schwab van atendre a aquesta numeració i fan referència als pergamins amb el que suposem que era la catalogació de principis de s. XX, i que desconeixem. Jesús Alturo⁵⁸ ha optat per numerar els diplomes que ha consultat i ordenar-los temàticament. A més, el contingut de cada carpeta està distribuït en un seguit de bosses que contenen els pergamins, ara numerats de nou. En algun moment dels anys vuitanta sembla que hi devia haver dues carpetes amb una mateixa

⁵⁶ L'any 1422 es va unir al Convent, el de Santa Eulàlia del Camp. Els Frares del Sac s'havien ajuntat a aquest darrer l'any 1293. Vegeu MARTÍ BONET, Josep Maria (dir.). *Guía de los archivos de la Iglesia en España*. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2001, pàg. 90.

⁵⁷ Vegeu l'annex de fons i col·leccions de l'arxiu.

⁵⁸ ALTURO, Jesús. *L'arxiu antic de Santa Anna*, pàg. 44 i seg.

numeració, que es diferenciaven per *a* o *b*. Aquest sistema de referència, però, s'ha anul·lat, tot i que Elka Klein encara l'usa per citar un dels documents que menciona en el seu treball.⁵⁹ Amb tot, molts dels originals resten perduts.

El material extret d'aquest fons versa principalment en la compra i venda de terrenys, préstecs i empenyoraments, i vendes de cases del call. Alguns documents integren signatures i petites línies en hebreu. Hi ha dos documents, que Miret i Schwab en un cas reproduïren i en l'altre només traduïren, en què el text en hebreu és molt més extens, però que malauradament no hem pogut localitzar.⁶⁰ Tot i les dificultats, creiem que, si més no, tot el material referent als jueus s'ha pogut sistematitzar, i podem oferir un ventall de noves dades.

El regest II (s. XVIII – s. XX)

Pel que fa a les sèries modernes i contemporànies, en primera instància s'ha consultat la secció *Speculum Titolorum Ecclesiasticorum*, del terme de Barcelona. Les referències, del s. XVIII, de nou són a la Parròquia de Sant Jaume de Barcelona, i fan menció a l'antic call dels jueus. A la secció *Inventaris i testaments*, del s. XV al s. XIX, hem trobat dos llibres censurats que no hem inclòs dins del regest: amb l'anotació de *no favorable*, l'obra de Ceferino Treserra, *La judía errante* de 1863,⁶¹ i de Michel Nicolas, *Des doctrines religieuses des juifs* de 1865.⁶²

El fons de *Bateig d'Adults*, del qual hem arribat a extreure més d'un centenar de referències, es compona de diverses caixes que comprenen del 1818 al 1970, i que inclouen tots els expedients de joves i adults que sol·liciten el bateig un cop han assolit l'ús de raó, als set anys segons disposa el dret canònic. En aquests casos, s'havia de demanar llicència al

⁵⁹ KLEIN, Elka. pàg. 255, nota 61.

⁶⁰ Vegeu doc. 58 I.

⁶¹ L'escriptor i polític Ceferí Tresserra i Ventosa, va néixer a Barcelona l'any 1830. Fou caixista d'impremta. Addicte al Partit Democràtic, participà en la revolució del 1854, i el 1856 fou bandejat a Granada pel capità general de Catalunya, Zapatero. Després residí a Madrid, i en els anys 1857-58 fundà amb el mallorquí Ignasi Cervera la societat carbonària El Falansterio, que arribà a tenir uns 80.000 afiliats a tot l'Estat espanyol. Aquesta societat va tenir una gran incidència a Catalunya i a Andalusia però va ser desarticulada per la policia. Poc després, fou empresonat i el 1860 publicà *Los misterios del Saladero*, on propugnava la reforma del règim penitenciari. El 1864 col·laborà a *La Discusión* de Madrid, i juntament amb Robert Robert intentà una entesa entre les fraccions del partit encapçalades per Pi i Margall i Castelar. Després del 1868 s'afilià al nou Partit Democràtic Republicà Federal. Durant la Primera República fou governador civil de Sòria i Àvila. A més de diverses obres de caire polític fou també autor de novel·les de caràcter didàctic —de costums, filosoficomorals o històriques— com ara *La judía errante* de 1862.

⁶² NICOLAS, Michel. *Des doctrines religieuses des juifs pendant les deux siècles antérieurs a l'ère chrétienne*. Paris: Michel Lévy Frères, 1860.

bisbe per poder rebre el bateig i, com a conseqüència, es generava un expedient que posteriorment es tramitava a la cúria. De tot això en resulta un conjunt documental molt ric i valuós, destacable tant des de la perspectiva històrica com la religiosa, social, política o lingüística.⁶³

Els expedients "típics" que inclouen les conversions dels jueus mostren una estructura que es pot dividir clarament en tres parts principals.

En primer lloc, es feia una petició de bateig, escrita per la persona interessada o pel capellà que rebia l'autorització i presentava el cas. En aquesta petició es feia constar el nom i, si es coneixia, el lloc, la data de naixement, els noms dels pares i a voltes els dels avis, a més de la raó per la qual es demanava el bateig. Aquestes dades són diverses. Qui presentava la sol·licitud habitualment era, com hem dit, la mateixa persona interessada. Altres cops la presentava el capellà que l'havia preparat espiritualment, el rector de la seva parròquia, o les religioses de les cases d'acollida o hospitals on vivia la persona interessada; si el candidat era un nen, els familiars o els seus tutors; si la petició era per a tota una família, el cap de família. Sempre signava la persona sol·licitant i, a voltes, si no eren la mateixa persona, la persona sol·licitant i la interessada. Com a norma general es fa menció de la religió de la qual prové el candidat. En altres casos, aquesta informació és omesa, sobretot, pensem que intencionadament, en èpoques de guerra. Nosaltres hem recollit només aquells expedients que feien referència directament o indirecta a la condició jueva de les persones interessades. En aquest apartat, la terminologia emprada per referir-se als jueus, quan no presenten ells mateixos la instància, és diversa i cridanera. S'utilitzen indistintament: jueus, hebreus, israelites, "de religión judaica", "de religión mosaica", "pertenecientes a la secta judaica" o "de religión sefardita".

En segon lloc, s'hi feia constar l'autorització del Bisbat, signada pel vicari, amb les instruccions del bateig: en quina parròquia es feia, si el bateig havia de ser *absolut* o *condicional*, o si s'havia de fer pel *ritual d'adults* o el de *pàrvuls*. Si hi havia dubtes en la intenció del candidat, es podien requerir testimonis o documents identificadors (passaport, registre civil, carta de l'ambaixada en el cas d'estrangers, etc.). L'expedient arribava

⁶³ A tall d'exemple, en el document núm. 56 trobem un certificat del Consulat de Grècia signat per l'historiador Antoni Rubió i Lluch, que en fou cònsol general durant vint anys. El document núm. 113 és la petició i fe de bateig als quinze anys, junt amb la seva família, del Dr. David Romano qui fou, des del 1966, catedràtic de llengua i literatura italianes de la Universitat de Barcelona i autor de diversos treballs d'investigació sobre els jueus catalans. Malgrat haver-se convertit al cristianisme, sempre hi hagué la sospita del seu passat jueu, i en aquells anys això ja fou prou per vetar-li l'accés a la càtedra d'hebreu. En el document núm. 57 de 1929 apareix la menció a un catedràtic d'hebreu de la Universitat de Barcelona. El catedràtic en qüestió era Francesc Barjau i Pou, catedràtic de llengua hebrea des de 1904 fins a 1922.

al Bisbat una vegada ja s'havien portat a terme totes les investigacions pertinents. La documentació que l'acompanyava, com a norma general, es retornava a les persones interessades després de verificar-la.

En darrer terme, sovint escrit de la mà del rector, s'hi registrava la constància del bateig, la data i el lloc en què es feia, els padrins, la inscripció a la parròquia i, si esqueia, els noms amb què s'havia batejat el nou cristià. En aquesta última part podem trobar la constància de l'abjuració feta abans del bateig o, en casos menys freqüents, l'acta d'abjuració i la professió de fe adjuntada, i també altres dades, com ara que la persona batejada havia escoltat la missa, rebut la comunió o sacralitzat el seu matrimoni.⁶⁴

Hi ha alguns expedients que difereixen d'aquesta estructura conformada en tres parts principals. Els més significatius són els casos en què l'expedient només consta d'un full o una nota, en què el rector informa el Bisbat que s'ha dut a terme un bateig segons les normes establertes. D'altres vegades només hi ha una nota del vicari en què se certifica la legitimitat d'aquest bateig. Això pot succeir en bateigs fets per emergència, com en els que hi ha perill de mort, encara que no exclusivament. No tots els expedients que hi ha al fons de *Bateig d'adults* són casos resolts, tot i que sí que ho són en la majoria, sense que moltes vegades hi consti el perquè no es va dur a terme el bateig després d'haver estat autoritzat pel vicari. Potser d'alguns d'aquests expedients "sense resolució" se'n va perdre el full de la constància de bateig, o en els casos de bateigs múltiples, es va passar per alt algun nom.

Les conversions d'estrangers ocupen una part molt important d'aquest fons i en alguns anys representen un percentatge més alt que els casos de persones locals que no han estat batejades, sobre tot durant les guerres mundials o immediatament després. La majoria d'expedients són d'adults majors d'edat, però també n'hi ha alguns de nois joves, pares que demanen el bateig dels seus fills o, en el cas molt notori dels jueus en temps de la Segona Guerra Mundial, famílies senceres que sol·liciten el bateig de tots els membres.

Els bateigs de jueus fins el 1935 són casos aïllats de gent que s'havia establert a Barcelona provinent del nord d'Àfrica i d'altres de països europeus. Durant la Guerra Civil no hi ha documentació. La multiplicació més que considerable d'expedients es produeix durant els anys posteriors a

⁶⁴ Un treball d'investigació prou interessant consistiria en comparar aquesta informació amb la fe de baptisme original que es troba a les parròquies. En els casos que s'han pogut contrastar, hem trobat informació omesa en el registre de l'expedient, com ara els noms dels avis, els noms amb què va ser batejat o els noms dels padrins.

1939, als inicis de la Segona Guerra Mundial.⁶⁵ Els jueus vingueren al nostre país buscant refugi i molts veieren la necessitat de canviar la seva condició, si més no momentàniament. En aquests anys, per exemple, les sol·licituds de bateigs per a tot el nucli familiar van ser molt habituals i un únic expedient podia incloure fins a sis o set persones interessades en rebre el bateig. L'any 1940 el nombre de conversos jueus supera el de les altres religions i condicions. A partir de 1942 comença la davallada de sol·licituds, fins al punt que de l'any 1945 només en trobem tres documents.

Aclariments

En aquests documents de baptismes hi apareixen diversos conceptes que cal aclarir. El conjunt de normes jurídiques que regulen l'Església catòlica es troben recollides en el Codi de Dret Canònic.⁶⁶ Hi ha el de 1917 i el de 1983. Anteriorment, l'Església es regia per un conjunt dispers de normes legals sense codificar, que formaven el cos del dret, obres canòniques oficials i particulars escrites entre els anys 1140 i 1503.⁶⁷ En els documents que mostrem, el canvi es denota amb la terminologia emprada en una època o altra. A partir de la segona dècada del s. xx es fa servir un seguit de conceptes ja estipulats. El document que recollim del 12 de febrer de 1922 ja parla de *bateig absolut*.⁶⁸ En les referències posteriors trobarem l'ús establert de *bateig condicional*, *ritu de pàrvuls* i *ritu d'adults*. Cal aclarir que existia en el dret canònic precedent als codis un apartat especial per als *batejos de fills de jueus o de pares infidels*.⁶⁹ De forma general, sense fer distincions de cap mena segons l'origen dels progenitors, i amb un llenguatge gens discriminatori, aquest apartat perviu en el cànon de 1983.⁷⁰ No es permetia el baptisme en contra de la voluntat dels pares. Per tal que un infant fos batejat lícitament calia que, si més no, un dels pares o qui legítimament el suplís hi consentís. Hi havia d'haver esperances fonamentades que seria educat en la religió catòlica; per tant, si els pares eren jueus o infidels, i en contra de la seva voluntat es batejava l'infant, el bateig violava els drets naturals dels pares, però també es considerava que l'infant estava exposat posteriorment al *perill de la perversió*. És el que es

⁶⁵ Cal destacar que, en aquest anys, la Parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, de la mà del pare Múnera, acull molts dels baptismes de jueus.

⁶⁶ *Codex Iurius Canonici*.

⁶⁷ *Corpus Iurius Canonici*.

⁶⁸ Vegeu doc. 125, II.

⁶⁹ FANNING, W. "Baptism". A: *The Catholic Encyclopedia*. Nova York: Robert Appleton Company, 1907, vol. 2. [Recurs electronic de New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/02258b.htm>]

⁷⁰ *Codi de dret canònic*. Montserrat (Barcelona): Abadia de Montserrat, 1983, llibre IV, part I, títol I, capítol V, 869. [Edició catalana a cura d'Eduard Bajet, Bernabé Dalmau i Oriol Oleart].

mostra en el document que en part transcrivim de l'1 de maig de 1895.⁷¹ El baptisme, però, es podia conferir si l'infant estava en perill de mort, si no estava a càrrec dels pares i no hi havia possibilitats de tornar amb ells, si el consideraven en “perpètua bogeria” o si, en cas de la mort del pare, l'avi patern consentís el bateig, tot i l'oposició de la mare.⁷²

El *bateig absolut* és l'administració ordinària del sacrament baptismal, en què és necessària la presència d'almenys un testimoni pel qual hom pugui provar la col·lació del baptisme. Per tal que un adult pugui ser batejat, ha d'haver manifestat el desig de rebre aquest sacrament, haver estat intruït en la fe i les obligacions cristianes, ha d'haver estat provat en la vida cristiana mitjançant el catecumenat, i ha de reconèixer els seus pecats. També un adult pot rebre el bateig si està en perill de mort, coneix les principals veritats de la fe, manifesta la seva intenció de rebre el baptisme i promet que observarà els manaments de la vida cristiana. Un adult que és batejat ha de rebre la confirmació immediatament després del baptisme i participar en la celebració eucarística per rebre la comunió.⁷³ En el codi del 1983 s'estableix que el *bateig condicional* s'administra quan hi ha dubtes sobre si algú ha estat batejat, o si el baptisme ha estat conferit vàlidament. També s'aplica a tots els batejats d'una comunitat eclesial no catòlica, perquè els diversos ritus d'instrucció i de bateig divergeixen i no són plenament vàlids per al bateig catòlic. Però anteriorment a aquest codi canònic, i davant la divergència de rituals de baptisme en comunitats no catòliques, es recomanava examinar cada cas particular i després optar pel bateig absolut o pel condicional.⁷⁴ Aquest condicionant, basant-nos en els documents que hem trobat a la sèrie de *Baptismes d'Adults*, també s'aplicà al cas de jueus que desitjaven rebre el baptisme.

Si el baptisme es conferia de forma absoluta, el convers no havia d'abjurar o fer professió de fe, ni havia de confessar els seus pecats ni, per tant, rebre l'absolució. Si el baptisme es conferia de forma condicional, primer havia d'abjurar dels seus errors, o fer una professió de fe, després rebia el baptisme condicional i en darrer terme havia de fer una confessió sacramental seguida d'una absolució condicional. Quan es tenia la certesa que el baptisme previ del convers era vàlid, llavors només calia fer l'abjuració o la professió de fe, confessar els seus pecats i rebre l'absolució

⁷¹ Vegeu doc. 21, II.

⁷² FANNING, “Baptism”. [Op. cit.]

⁷³ *Codi de dret canònic*. [Op. cit.]

⁷⁴ Al codi de 1917, llibre III, títol 1, cap. II, 751, sobre els batejos de baptismes de nens provinents de sectes herètiques, etc., s'adreça la persona consultant a les normes establertes en el canón anterior. Vegeu *Código de derecho canónico texto latino y versión castellana con jurisprudencia y comentarios*. A cura de Lorenzo Miguélez Domínguez, Sabino Alonso Morán i Marcelino Cabreros de Anta. Madrid: Biblioteca de autores cristianos, 1945.

plena. L'abjuració o professió de fe era un model prescrit en el credo de Pius VI.⁷⁵

El *ritu de pàrvuls* és la cerimònia de bateig que s'administra als infants. Els padrins, en nom seu, fan una declaració de fe i demanen el baptisme. El capellà es canvia la casulla morada per la blanca i administra l'ablució en tres parts. En el *ritu d'adults* les parts de la cerimònia són les mateixes que en la dels infants però amb afegitons. El capellà vesteix una capa sobre les altres dues casulles. L'han d'assistir almenys dos clergues més. El catecumen ha d'esperar a la porta de l'església i mentrestant el capellà recita algunes oracions a l'altar. Després es dirigeix a la porta on hi ha la persona que ha de rebre el baptisme, li fa un seguit de preguntes i li demana que pronunciï una renúncia dels seus errors anteriors. Després li fa el senyal de la creu sobre la cella, les orelles, els ulls, als badius del nas, la boca, el pit i entre les espatlles. El candidat s'agenolla i diu el *parenostre* tres cops. Primer el padrí i després el capellà li fan el senyal de la creu al front. El capellà l'agafa de la mà, l'entra a l'església, on el candidat es postra i recita el Credo dels Apòstols i de nou el *Parenostre*. A continuació es procedeix a continuar la cerimònia com en el *ritu de pàrvuls*.⁷⁶

I a tall de conclusió

La recerca de dades relatives als jueus dins dels fons de l'Arxiu Diocesà no es tanca amb aquest regest. En aquesta introducció hem exposat les seccions que nosaltres hem consultat des que iniciàrem la investigació. Però l'arxiu disposa d'un material molt extens, que no es pot desatendre. Les sèries d'inventaris, el *Registra Verbalium*, el *Registra Contumatiarum*, els fons d'arxius parroquials en dipòsit, els d'altres monestirs, com el de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, o les parts dels monestirs de Sant Cugat i de Sant Miquel del Fai, poden aportar un gruix d'informació molt valuosa. Desitgem que en pròximes indagacions us en puguem oferir un nou recull.

Al final d'aquest llibre trobareu un seguit d'apèndixs que complementen el regest: l'estructura actual de l'arxiu, uns índexs de topònims i, antropònims, de la primera part, i un de topònims de la segona part.

Agraïments

No voldríem acabar aquesta introducció sense donar les gràcies a totes les persones i institucions que ens han ajudat a gestar aquesta obra: a tot el personal de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, que durant mesos ens ha acollit, i molt especialment al seu director, Mossèn Josep Maria Martí Bonet, i a la seva col·laboradora, Joana Alarcón Hernández, qui des del

⁷⁵ FANNING, "Baptism". [*Op. cit.*]

⁷⁶ *Ib.*

primer dia ens ha guiat per les diferents seccions de l'arxiu; a l'Institut Ramon Muntaner i a la Fundació Caixa de Catalunya, que han finançat aquest projecte, i voldríem agrair especialment la col·laboració inestimable de la Dra. Tessa Calders, presidenta de l'Institut Món Juïc, qui ha pres part, amb cos i ànima, en la finalització d'aquesta obra.